

HISTORIA ECCLESIAE

Imreh Jenő László*

Marosvásárhely III. – Alsóvárosi Református Egyházközség

Lelkipásztori sors a 19. században

Basa Mihály református lelkész szolgálata

I.

1 849. január 8-a délelőttjén ezt a mondatot visszhangozta a nagyenyedi piactér: „Most már jöjjenek Sándor Elek és Basa Mihály, és mentse meg a várost.” Ezek a szavak Horváth István városi főjegyző ajkáról hangzottak el, amikor Hank Jánossal azért siettek a város piacára, mivel még a velük való tárgyalás előtt elkezdődött az Axente Sever seregéből toborzott és puskákkal meg lándzsákkal fegyverkezett román küldöttség elszállásolása.¹

Jelen tanulmány Basa Mihály életútját mutatja be a rendelkezésre álló források alapján. Nemcsak életrajzi adatokat közlünk, hanem a lelkipásztor jellemrajzát is igyekszünk hitelesen körvonalazni, hogy ezáltal felfedhessük a városi jegyző fentebb idézet szavainak indítékát, s esetleg kihámozhassuk annak üzenetét.

Basa Mihály, az ember

Egerpataki Basa Mihály² a 18. század záró tizedében, minden valószínűség szerint 1798-ban született.³ Feltehetőleg Egerpatakon látta meg a napvilágot, és

---

* Imreh Jenő László (Marosvásárhely, 1984) református lelkipásztor, a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben végezte teológiai tanulmányait (2004–2011), a Marosvásárhely III. Alsóvárosi Református Egyházközség lelkipásztora, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Református Tanárképző és Zeneművészeti Kara és a Római Katolikus Teológia Kara által működtetett Ökumené Doktori Iskola hallgatója. Kutatási területe: az 1848–49-es forradalom és szabadságharc református egyházi vonatkozásai, az erdélyi református lelkipásztorok szerepe a szabadságharcban. E-mail cím: imrehjeno19@gmail.com

¹ Szilágyi Farkas: *Nagyenyed pusztulása 1849-ben. Korrajz*. Nyomatott Wokál János könyvnyomdájában. Nagy-enyed 1891, 42. Ioan Axente Sever (1821–1906) erdélyi származású volt, Asszonyfalván (németül Frauendorf; románul Frâua, mai nevén Axente Sever) született. Jól beszélt a német és magyar nyelvet is. Az 1848-as forradalom kitörésekor latin és román nyelvtanár volt a bukaresti Szent Száva Kollégiumban, és Bukarestben, valamint környékén népszerűsítse a forradalmi eszméket a parasztság körében. 1848 augusztusában visszatért Erdélybe, és Avram Iancu oldalán vett részt a szabadságharcban.

² Saját maga az egerpataki előttaggal látta el nevét több dokumentumban is. Vö. Erdélyi Református Egyházkerület Levéltára és Nagyenyedi Fiókleveletára (EREKNF) – Felvinc 1830/2.

³ Basa Mihály 1798–1878. In: *Egyházi és Iskolai Szemle*, III. évf. 23. sz., 1878. jún. 6., 381–382.

ugyanitt keresztelheték meg 1799. június 10-én.⁴ Édesapjának neve Basa György (1763/4–1827. február 13.).⁵ Gyermekkoráról semmit nem tudunk. Az egerpataki temetési anyakönyv egyetlen adatot közöl, amely szerint Basa György János nevű fia, aki feltehetően Mihály testvére volt. 1802-ben halt meg, húszhetes korában.⁶ Basa Mihály a Nagyenyedi Református Gimnázium diákja volt, ahol 1819-ben subscribált. Az erről szóló dokumentum nem tartalmazza születési helyét.⁷

Gyermekkorát, diákéveit és lelkipásztori pályájának kezdetét homály fedi. Nekrológiájából arra következtethetünk, hogy ígéretes tanuló volt. Könnyen választhatott volna valami más, „fényes” pályát is, ugyanis Sándor János pályatársa szerint megvoltak hozzá a talentumai. Ekképpen jelezte őt:

„Fényes tehetségekkel, lelki-testi előnyökkel megáldva, szép tudományos készséggel állott ő ifjúsága teljében a pályaválasztás küszöbén. Kísértette őt is, mint más kiváló egyéneket az önzés, nagyravágyás ördöge; csábító hízelgéssel vette körül a nagyvilági démon, kincs, hatalom, fény káprázatos ígéretével, ha neki adja magát. De egy magasztos eszmény lebegett előtte, mely őt eltántorodni nem engedte. Felülről jött a hatalmas szó: »Csak a te Uradnak, Istenednek szolgálj«. És ő keble Istenének szavára hallgatott. A világ szerint fénytelen, szegény, papi állást választotta.⁸

Basa Mihály tehát Isten szolgálata, a lelkipásztori hivatás mellett döntött. További életútját sem ő maga, sem más nem foglalta össze. Ezért élettörténetét a fennmaradt szemelvényes képek egymás mellé állításával lehet rekonstruálni.

Basa Mihály, a pályakezdő lelkipásztor

Tanulmányait befejezve 1825-ben előbb Kézdivásárhelyen, utóbb pedig Uzonban végzett segédlelkipásztori szolgálatot. Kézdivásárhelyi szolgálatáról egyetlen írásos emlék maradt fenn, ugyanis a kézdivásárhelyi gyülekezet levéltári anyaga szinte teljesen megsemmisült az 1834-ben bekövetkezett tűzeset miatt. A megmaradt temetési anyakönyvből viszont megtudhatjuk, hogy Ferenczi Ferencz eszperes betegsége alatt több gyászszertartásos szolgálatot végzett 1826-ban:

⁴ Az Egerpataki Református Egyházközség levéltára a Román Nemzeti Levéltár Kovászna Megyei Igazgatóságának kezelésében (a továbbiakban: RNLKov.). Fond 105/43/ K11.

⁵ RNLKov – Fond 105/43/K3 és RNLKov – Fond 105/43/T19.

⁶ RNLKov – Fond 105/43/T4.

⁷ „Michael Basa.” Jakó Zsigmond: Függelék (Diáknévsorok 1662–1848). In: Jakó Zsigmond – Juhász István: *Nagyenyedi diákok 1662–1848*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1979, (92–259) 221.

⁸ Sándor János: Emlékbeszéd Basa Mihály felett. In: *Egyházi és Iskolai Szemle*, III. évf. 24. sz., 1878. jún. 6., (3–14) 5.

„Nota. A T. Ferenczi uram ágybaesésével, T. Basa Mihály vivén a hivatalt, aval temetettek nem íródtak be 31ik, májusig, akiknek neveiket most ide következő módon felírom, amint kaptam napszám nélkül.”⁹

A fenti bejegyzést egy huszonnégy névből álló névsor követi. A hivatkozásban található Ft. Keresztes Máté erdélyi egyházkerületi püspök második nejének, született Szőcs Krisztinának a neve is. Az anyakönyv meg is jegyzi a második házasság tényét.¹⁰

Uzonba 1826. április 23-án köszönt be. A megkereszteltek anyakönyvébe saját maga jegyezte be, hogy Incze Sámuel lelkipásztor elhalálózását követően segédpapként veszi át a szolgálatot.¹¹ Ugyanott olvashatunk arról is, hogy hivatalát 1828. július 13-án rekesztette be a Sepsi vidéki településen.¹² Ezt írta a gyülekeztől való elköszönés körülményeiről:

„Én egerpataki Basa Mihály minekutána a S. Uzoni Evang. Ref. Szent Ecclesia-ban két esztendőig folytattam volna szent hivatalomat – de úgy, hogy ezen köz idő alatt 8 holnapig külföldön bujdostam, a Felvinczi Ev. Ref. Szent Ecclesia-tól nemes Aranyos Székben rendes Papnak meghívattatván s ezen statiomban G. Szent Synodustól meg erősítettvén Uzoni volt Kedves hallgatóimtól vég búcsút vettem a folyó esztendő július 13-án azon ígéket olvasván fel mellyek vagnak Ján 14, 27.”

A fentebb jegyzett adatok alapján az uzoni egyházközségben kevesebb mint két évet tartózkodott. Ez idő alatt nyolc hónapot töltött külföldön, bár az erdélyi diákok külföldi egyetemeken tett látogatásairól készült összeírásban nem olvashatjuk a nevét.¹³ Uzoni szolgálatát segédlelkipásztorként végezte, ám Felvincre, a következő szolgálati állomására már rendes lelkészként hívták meg. Ez is közrejátszhatott abban, hogy a felvinciek meghívásának elfogadása mellett döntött. Kiköszönő istentiszteletének Jézus szavait idéző igeverse minden bizonnal tudatos választás volt. Ugyanis ebben a versben a búcsúzó Jézus a belső béke ígéretével nyugtatja és bátorítja tanítványait: „Békességet hagyok nektek, az én békességemet adom nektek, de nem úgy adom nektek, ahogyan a világ adja. Ne nyugtalankodjék a ti szívetek, ne is csüggedjen!” (Jn 14,27)

⁹ A Kézdivásárhelyi Református Egyházközség levéltára a RNLKov kezelésében. Fond 105/613/129v.

¹⁰ Uo.

¹¹ Az Uzoni Református Egyházközség levéltára a RNLKov kezelésében. (A továbbiakban: UzonEhKLvt.) Fond 105/501/62v.

¹² Uo. Fond 105/501/K02.

¹³ Szabó Miklós – Szögi László: *Erdélyi peregrinusok. Erdélyi diákok európai egyetemeken 1701–1849.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely 1998.

1827. július közepén még végzett kazuális szolgálatot Uzonban, de aztán hamarosan megtörtént a lelkipásztorcseré, ugyanis Basa utolsó bejegyzése után a más kézírású bejegyzések is jelzik, hogy a szolgálatokat egy új lelkipásztor vezette ugyanolyan részletességgel, ahogyan azt Basa gyakorolta.¹⁴

1828-tól tehát Felvincen végzett lelkipásztori szolgálatot.¹⁵ Ugyanebben az évben alapított családot. Hitvесе, született Krizbai D. Zsuzsánna holtáig támogatta szolgálatában. Két leánygyermekük született: Karolina és Rozália. Unokáknak is örvendezett.¹⁶ 1842. szeptember 25-től a nagyenyedi eklézsia megválasztott papja.¹⁷

Basa Mihály, a felvinci lelkipásztor

Az Aranyosvidék határán fekvő kisvárosban 1828 és 1842 között látta el a lelkipásztori feladatkört. Sorrendben az egyházközség tizedik lelkipásztora volt. Az 1830. február 8-án felvett vizsgálati jegyzőkönyv szerint Basa Mihály lelkipásztori szolgálatára semmilyen panasz nem volt, sőt elismerően számoltak be hivataláról. Mindezek ellenére többen elmaradoztak az egyházi közterhek beadásával.¹⁸ Ugyanezt erősítette meg az 1831. február 11-én felvett jegyzőkönyv is.¹⁹

A vizsgálóbizottság 1832. február 4-én tartott ellenőrzésének jegyzőkönyvéből az derült ki, hogy lényegesen kevesebb személynek van restanciája az egyházi hivatallal szemben. A jegyzőkönyv örömmel közli azt is, hogy elkészült a gyülekezet orgonája, és hogy az istentiszteleti éneklés immár orgonakísérettel történik.²⁰ Viszont a jegyzőkönyvből nem derül ki, hogy feljavítás vagy újonnan beszerelés útján sikerült használatba venni az orgonát. Erre a célra külön adakozást vállalt a gyülekezet, ennek összege 236 forint volt.²¹ Az 1831-es számadás szerint az orgona állításának értéke 747 forint volt.²² Ezt az összeget 1832-ben még 290 forinttal kellett kiegészítenie a gyülekezetnek.²³

¹⁴ UzonEhkLvt, Fond 105/501/K02.

¹⁵ Zoványi Jenő: *Magyarországi Protestáns Egyháztörténeti Lexikon*. 3. javított és bővített kiadás. Szerk. Ladányi Sándor. Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1977, 55.

¹⁶ *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 24. évf. 23. sz., 1878. jún. 9, 733. (*Különfélék* rovat, gyászír.)

¹⁷ 2. Felvinc. In: *Az Erdélyi Reformált Anyaszentegyház Névkönyve 1867-re*. Tizedik évfolyam. Kolozsvárt 1867, (24–31), 30. Zoványi Jenő: *i. m.* 55.

¹⁸ A Nagyenyedi Református Egyházmegye levéltára, Nagyenyed. (A továbbiakban: EnyedEhm Lvt.) Protokollumok 1β/8 p. 248.

¹⁹ Uo. 286.

²⁰ Uo. 322–323.

²¹ Uo. 287.

²² Uo. 288.

²³ Uo. 323.

A vizsgálóbizottság szintén 1832-ben konstataulta, hogy az egyik harang nyelve eltörött, viszont sikerrel ki is cseréltetett.²⁴ Így az istentiszteleti élet zavartalanul zajlott. Viszont a gyülekezet életével kapcsolatban szomorúságra adott okot az iskolai tanításban részt vevők száma. Míg 1830-ban összesen 179 diákot tartottak nyilván,²⁵ 1832-ben pusztán az egyharmadát, azaz 55 nebulót tanítottak.²⁶ A jegyzőkönyv semmilyen magyarázatot nem ad a nagyarányú apadásra. Az adatok ellenére mind a konfirmáció, mind a vakcináció folyamata rendben zajlott – foglalta össze a jegyző.²⁷

Az 1833-ban tett egyházmegyei látogatás alkalmával a bizottság jóval pozitívabb hozzáállást állapított meg a felvinci egyházközség részéről. Az előző évektől eltérően nem jegyezték fel anyagi restanciát a lelkipásztorral szemben.²⁸ Vagyis a közösség tagjai minden bizonnyal értékelték a lelkipásztor szolgálatát, s ezért erőfeszítéseket tettek az évi közterhek befizetése érdekében. Emellett az egyházközség vagyona három új ingatlannal bővült.²⁹ A nagyobb méretű bevétel a helyi fogadó épületének bérbeadásából származott. Mindezek mellett az adakozási kedv sem lankadt. Erről a felvinci eklézsia tanácsának fennmaradt jegyzőkönyve is tájékoztat szemelvényesen.³⁰

Basa Mihály szolgálatáról 1834-ben a következőt olvashatjuk: „[...] mind szolgálati hivatalát jól folytatja, mind háza népét botránkozás nélkül igazgatja. [...] A T. papnak becsülete megadatik” – tehát a közösség egyre szorosabb, békésebb együttműködést tanúsít. Ezt az is igazolja, hogy a közösség már nem maradozott el a fizetéssel, mint a szolgálata kezdetén. Míg az első szolgálati időszakban több fegyelmi ügyről is olvashattunk, az 1834-ben felvett jegyzőkönyvben már nem találunk olyan megállapítást, hogy a gyülekezetben valamilyen megbotránkoztató dolog történt volna. Viszont megtudjuk, hogy a közösség tatarozni készült a templom fedelét, és hogy feljavították az úrasztalát.³¹

Basa Mihály jegyzi le, hogy az egyházközségnek sikerült megvásárolnia gróf Teleki Ádámné Farkas Karolina özvegyasszony kőházas telkét, amely a templom szomszédságában fekszik. A telek árát a gyülekezet magtáralapjából fizették ki.³² Az alapot 1836-ban hozták létre, amely az évenként önkéntesen összeadott ga-

²⁴ EnyedEhmLvt, Protokollumok 1β/8 p. 323.

²⁵ Uo. 286.

²⁶ Uo. 322.

²⁷ Uo. 323.

²⁸ Uo. 361.

²⁹ Uo. 361–362.

³⁰ EnyedEhmLvt, Felvinc csomó 1838/4.

³¹ EnyedEhmLvt, Protokollumok 1β/8 p. 409–411.

³² EnyedEhmLvt, Felvinc csomó.

bonaadományokból, illetve azoknak pénzzé változtatott összegéből állott, s ez anyagi biztonságot nyújtott az egyházközségnek. A kötelelet Basa Mihály lelkipásztor mellett Baló József és Magyar Mihály jegyezte ellen az egyház megbízottjaiként. Az ingatlant oktatási célok megvalósítására használták fel: fiúosztályokat indítottak benne. Még abban az évben, 1836-ban elkezdődött a hõn áhított oktatás.³³ Ennek a folyamatnak késõbb, mint már nagyenyedi esperes, Basa Mihály további mozgatórugója volt.³⁴

A magtáralap létrehozásának mintájára hasonló egyházépítõ megvalósításról olvasunk más gyülekezetek esetében is. miriszlói egyházi közössége szintén kepepõtli adakozást hirdetett meg. A felvinci esethez hasonlóan ez is a népoktatás céljának elõsegítése volt. Ugyanis az oktatásban látták a közösség fejlõdését, erjét, felemelkedését, egyszóval a jövõt. A miriszlói magtáralap létrehozása is Basa Mihály nevéhez fûzõdik, s ezért õt a miriszlói eklésia jótevõjeként is említik.

Népoktató vonatkozásban kifejtett tevékenységében azt látjuk, hogy a teljes gyülekezeti közösség adakozását, szorgalmát kívánta felhasználni az oktatási és nevelési folyamatokhoz szükséges háttér biztosításához.³⁵ Ezt a hatékonyságot emeli ki Sándor János lelkipásztor a Basa Mihály felett mondott gyászbeszédében:

„Sok egyházi és iskolai magtár lelkes alapítói közt első helyen látható Nt. Basa Mihály tisztelt neve.

De amit korlátolt jövedelmébõl a jótékonyság terén, az emberiség, a haza és az anyaszentegyház oltárán áldozott, aránylag csekély azon üdvös eredményekhez képest, mellyel szellemi és erkölcsi tőkét a közjóra kamatoztatta.”³⁶

Nagyenyed egyházi körzete példát mutatott abban is, ahogyan belsõ szervezettségét gyakorolta, ugyanis önszervezõdõ módon kapcsolódott be a Kárpát-mendencei Protestáns Egyletbe. Fiókszervezetet hoztak létre, amelynek vezetõségét Basa Mihály, Hegedüs János, dr. Kovács Ödön, Sándor János képezte.³⁷

³³ 2. Felvinc. In: *Az Erdélyi Reformált Anyaszentegyház Névkönyve 1867re*, 24–25. Márkodi Siklód Sándor, id.: *Felvinc*. Maiko Könyvkiadó, Bukarest 1999, 76.

„A templom gömbjébõl elõkerült *Emlékirat* szerint 1858-ban is létesítettek egy 113 forintból álló pénzalapot a hívek adományából, kimondottan iskolai célra. A jegyzõkönyvek a következõ évekbõl azt is feltárják, hogy az alap gyarapítása céljából kölcsönöket adtak a híveknek kamatra, és errõl a pénzgazdálkodásról egy választott presbiter évenként beszámolt az egyháztanács elõtt.” Márkodi Siklód Sándor, id.: *i. m.* 90.

³⁴ Uo. 76.

³⁵ *Névkönyv az Erdélyi Ev. Ref. Anyaszentegyház számára*. 1868. Tizennegyedik évfolyam. Kolozsvárt 1868, 11.

³⁶ Sándor János: *Elmébeszéd Basa Mihály felett*, 7.

³⁷ A protestáns egylet: In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 15. évf. 1. sz. 1872. jan. 6, 21. (*Különfélék* rovat.)

A felvinci egyházközség és Basa Mihály lelkipásztor között erős kötelék alakult ki. A lelkipásztor és a közösség több szálon is kötődött egymáshoz. Basa Mihály 1875-ben ünnepelte meg ötvenéves igehirdetői szolgálatát Felvincen. Az esemény alkalom volt arra is, hogy pályatársai, a gyülekezetek és azok lelkészei követendő példaként méltassák az idős lelkipásztor hiteles szolgálatát. Felvinc kiemelkedő sarokkő volt számára. A gyülekezet helyet adott az emlékezetes pálya megünneplésére, de 1878. június 3. délelőtti óráiban szintén Felvincen kísérték utolsó földi útjára és helyezték örök nyugalomra.³⁸

Basa Mihály 1842 szeptemberéig szolgált Felvincen, és lelkészi szolgálatát a nagyenyedi református eklézsiában folytatta, ugyanis az itt szolgáló Fábián Dániel lelkipásztort Székelyudvarhelyre hívták tanítani, s a megüresedett lelkipásztori állást Basa Mihály „érdemes” felvinci pap megválasztásával töltötték be.³⁹

Basa Mihály, a nagyenyedi lelkipásztor

Basa Mihály gazdag tapasztalati batyuval érkezett Nagyenyedre. A fennmaradt források nem rögzítik Felvincről való távozásának okát. Felvincről való távozása azért is vet fel kérdéseket, mert később is élénk kapcsolatot ápolt a gyülekezettel. Feltételezhető, hogy talán a Bethlen-kollégium diáksága lehetett a vonzerő.

Basa Mihály személye nem volt ismeretlen a nagyenyedi egyházközség vezetői előtt, ugyanis a nagyenyedi egyházvidék Aranyosgerenden tartott partialis synodusa – fiatalkora ellenére – már 1831-ben a szék bírói közé választotta. Így rálátása lett az egyházi körzet életére és az abban terítékre kerülő valamennyi peres ügyre.⁴⁰ Véleményformáló és meghatározó szerepe már e megbízás alatt is megnyilvánult csírájában.

A nagyenyedi egyházvidék 1845-ben választotta főjegyzőjévé. Ezért is vett részt az egyházvidék közösségi életének ellenőrzésében már 1846-tól kezdve. Tekintettel arra, hogy Király Mihály esperes „gyengélkedő egészsége miatt meg nem jelenhetvén”, a vizsgálóbizottság elnöki feladatkörét Basa Mihály látta el.⁴¹

1847-ben a nagyenyedi egyházvidék főjegyzőjeként vett részt az abrudbányai közzsínaton. Ez alkalommal a délelőtti istentiszteleten az igehirdetési szolgálatot is vállalta a Mt 4,10 alapján.⁴² Érdekességként megjegyezendő, hogy a Basa Mihály

³⁸ *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 21. évf. 23. sz. 1878. jún. 9., 14. (*Különfélék* rovat, gyászír.)

³⁹ „A’ n. enyedi ref. eklézsia Fábián Dánielnek udvarhelyi közoktatóvá lett kineveztetésével ürességbe jött papi hivatalra felvinczi érdemes pap Basa Mihályt választotta.” *Erdélyi Híradó*, 51. sz., 1842. jún. 28., 305. (Erdély és Magyarország. Kinevezés.)

⁴⁰ EnyedEhmLvt, Protokollumok I/5, Hivatásbeli Jegyzések melly 18-a Augusti 1835–2.

⁴¹ Uo. 290.

⁴² *Az Erdélyi Reformata Anyaszentegyház Névkönyve 1866ra*. Kilencedik évfolyam. Kolozsvártt 1866, 29.

felett gyászbeszédet tartó Sándor János éppen a Mt 4,10-et emelte ki elhunyt szolgatársa elhívásának igeverseként, s ezt többször is idézte. Feltehetőleg beszélgethettek erről az igeversről, vagy Basa Mihály kapcsolhatott személyes történetet a bibliai elbeszéléshez. Nem tudjuk, hogy pusztán szerencsés egybeesés vagy tudatos igeválasztás volt a lelkipásztori szolgálatra való elhívás igeverse és az abrudbányai közzsinat tagjai előtt elmondott igehirdetés, de tény, hogy mindkettőt ugyanaz a Jézus szájából elhangzott mondat ihlette: „Az Urat, a te Istenedet imádd, és csak neki szolgálj!”⁴³

Szilágyi Farkas több adatot is közölt Basa Mihály nagyenyedi szerepéről. Noha nem titkolt elfogultsággal emlékezett vissza gyermekkorra lelkipásztorára, adatközlései ténszerűnek tűnnek. Megjegyezte, hogy a forradalom híre hamar lelkesítette Nagyenyed diákságát és lakosságát, és hogy a Magyarhonból érkező hírekben mindenki a változás hön áhított lehetőségét vélte kihallani. Gondolkodása fiatalos, haladó és rokon volt az ifjúság gondolkodásával, és szemben állt a konzervatív eszmékkel. Nyílt fejlődéspárti eszméket vallott.⁴⁴ Ennek érdekében tevékenyen részt vett a közösség életében, és azon fáradozott, hogy munkássága által a tényleges változás következhesse be.⁴⁵ Az 1848. július 3-án tartott nagyenyedi vármegyei gyűlésen aktív eleme volt a közösség szervezkedésének. Fáradozásainak az lett a jutalma, hogy a gyűlés megválasztotta a Vármegyei Állandó Bizottmány tagjának is.⁴⁶ A haza megsegítésére szervezett adakozási hullámban is részt

⁴³ Sándor János: *Emlékezésed Basa Mihály felett*, 5.

⁴⁴ Szilágyi Farkas: *Alsófehér Vármegye 1848–1849-ben*. Nagyenyedi Könyvnyomda, Nagyenyed 1898, 16.

⁴⁵ Noha nem tárgya ennek a tanulmánynak, ezen a ponton megkerülhetetlen annak a kérdésnek a felvetése, hogy Basa Mihály haladó szellemiségű gondolkodásmódja kizárólag egyéni nézet volt, vagy pedig általánosítható, s így ki lehet terjeszteni a korabeli református lelkipásztori karra is. Induljunk ki abból, hogy Kolozsvár országgyűlési követe Méhes Sámuel lelkipásztor és tanár volt, aki a budapesti forradalmi események hírére a társadalmi megújulás egyik mozgatórugója lett Kolozsváron. Fábián Dániel református lelkipásztor szintén országgyűlési küldöttként vett részt a közösség életében Kézdivásárhelyen. Bíró Sándor rétyi református lelkipásztor egyenesen a csataterre cserélte a szószekeket. Medgyes Lajos március 26-án a forradalmi 12 pont alapján prédikált Désen. Sőt a Doboka vármegyében uralkodó ellenséges viszonyok közepette lelkesíteni, szükség esetén lecsendesíteni tudta a közösséget. Marosvásárhelyen Péterfi József református esperes volt az első, aki a nemzetörök közé lépett, és bár a honvédség soraihoz csatlakozott, jogi és közigazgatási változások által kívánta véghez vinni a társadalmi élet átalakulását. A fentebb bemutatott szemelvények arra engednek következtetni, hogy Basa Mihály nem az egyetlen olyan református lelkipásztor, aki 1848 tavaszán a fejlődést és a változást támogatta.

⁴⁶ Szilágyi Farkas: *Alsófehér vármegye monografiája*. 3. köt. 1. rész: *Alsófehér vármegye történelme*. *Alsófehér vármegye 1848/49-ben*. Nagy-Enyed 1898, 55.

vett, amikor 5 forintot ajánlott fel a nemes célra.⁴⁷ Adakozó lelkiületéről korábban is szoltunk, és itt újabb ékes példáját látjuk az irgalmasság cselekedetének.

1848. szeptember 2-án a nagyenyedi nemzetőrök között találjuk. Ezen a napon adták át a helyi nemzetőrök zászlóját, ő pedig lelkesítő beszédet tartott a gyakorlótéren összegyűlt közösség előtt. Feltehetően az újoncozási folyamatban is buzdította az ifjúságot a honvédség körébe való belépésre. Az első nagyenyedi '48-as nemzetőrségi zászlószentelést is ő vezette le.⁴⁸

Basa Mihály lelkipásztort a közösség középpontjában találjuk a polgárháború fortyogása és a nagyenyedi vésznapok időszakában is. Ő is jelen volt az 1848. november 8-án tartott sürgősségi gyűlésen, amelyet a nagyenyedi főispán, báró Kemény Gábor hívott egybe. Az előretóduló román felkelők veszélyt jelentettek a városra és a közösségre nézve. A főispán ezért jelentette be a gyűlésen, hogy a kivonuló haderővel ő maga is távozásra kényszerül. Emellett báró Kemény Gábor egy meghódoló nyilatkozatot is megfogalmazott, amelyet átadott a helyi tanácsosok egyikének, Viskóczy Henriknek. Ő mint minorita rendfőnök, római katolikus pap és városi tanácsos szintén aktív szervezője volt a közösségnek. Báró Kemény Gábor távoztával azt a megbízatást hagyta hátra, hogy a református, római katolikus és görögkatolikus lelkipásztorok együtt keressék fel a közeli Tövisen állomásozó Avram Iancu román népvézért, és adják át neki a város meghódoló nyilatkozatát. A távozó főispán szándéka egyértelmű volt: a lakosság biztonságát megőrizni és diplomáciai úton békét biztosítani. Basa Mihály elhárította ezt a küldetést. Arra hivatkozott, hogy személye a küldöttségben amúgy is felforgató lenne a románok számára, és megölnék őt. Hasonlóan vélekedett Sándor József, Nagyenyed másik református lelkipásztora is.⁴⁹ Mindkettejüknek bele kellett egyeznie abba, hogy kitűzzék a császári hűséget igazoló zászlót a templom tornyára. Szilágyi Farkas arról is ír, hogy a főispán kivonulását követően Basa Mihály lelkipásztor is eltávozott a városból. Tordán keresett oltalmat. Néhány napnyi távollét után ismét visszatért tűzhelyéhez és szolgálatához.⁵⁰

A nagyenyedi politikai események alakulása igazolta Basa Mihály fentebb leírt helyzetfelismerését. Valóban a felkelő románság keresztttüzébe került. Ő is azon negyven tekintélyes és tiszteletre méltó nagyenyedi előljáró közé volt számlálva, akiket 1849. január 1-én a császári katonaság és a románok sietséggel elfogni szándékoztak. 19 személyt sikerült a feldühített románoknak elfogni. Basa Mihály a várt templomban keresett oltalmat, annak padlásán rejtőzött el az elfogatás elől.⁵¹

⁴⁷ Szilágyi Farkas: *Alsófehér vármegye monografiája. 3. köt. 1. rész*, 78.

⁴⁸ Szilágyi Farkas: *Alsófehér vármegye történelme. Alsófehér vármegye 1848/49-ben*, 304.

⁴⁹ Uo. 194.

⁵⁰ Szilágyi Farkas: *Nagyenyed pusztulása 1849-ben*, 23.

⁵¹ Uo. 31–32.

1849. január 4-én a nagyenyedi eklézsia egyháztanácsa gyűlést tartott, amelyen Basa Mihály lelkipásztor elnökölt. A gyűlésen határozatot hoztak arra nézve, hogy az egyházközség értékes levéltárát és gazdag úrasztali készletét, klenódiu-mait ideiglenesen átszállítják Keul István lutheránus lelkipásztor otthonába meg-őrzés végett. Keul ugyanis megígérte, hogy amíg ő életben van, ezeknek az eszkö-zöknek nem lesz bántódásuk. A gyűlést követően azonnal végre is hajtották a határozatot Basa Mihály irányításával.⁵²

Ugyanazon a napon Nagyenyed városa is gyűlést tartott. Egybehangzó, sür-gős döntéssel küldöttséget menesztettek Tordára azzal a céllal, hogy Czetz János honvédeztől kérjék Nagyenyed védelmét. Simion Probu Prodan alprefektus és a románság többi vezetői miatt a Tordára igyekvő küldöttség deklaratív é-p-pen a románok által megfogalmazott parancsnak igyekezett eleget tenni.⁵³ Bár ők a nagyenyedi és környékbeli magyarságot féltették és azt igyekeztek megsegíteni, a kezükben lévő dokumentum másról szólt. Abban az a parancs állt, hogy a Tor-dáig előrevonult székely sereg ne zavarja meg (gyilkolja le) a Torda környéki ro-mánságot, különben Nagyenyed elpusztul.⁵⁴ Ebben a vészterhes küldetésben vál-lalt vezetői felelősséget Basa Mihály lelkipásztor is. A képviselő testület másnap, 1849. január 5-én indult Tordára az új városháza előtti térről. Többen indultak el, mint azt korábban elhatározták. A küldöttség tagjai bár kezdetlegesen, de felfegy-verkezve távoztak.⁵⁵ A Tordára érkezett delegáció, noha minden tőle telhetőt meg-tett, próbálkozása eredménytelen volt. Czetz ezredes – Bem József tábornoktól való függésének engedelmességgel – nem tudott védelmet biztosítani Nagyenyed

⁵² Szilágyi Farkas: *Nagyenyed pusztulása 1849-ben*, 38.

⁵³ „Ezután a praefekt magához rendelte szállására, a városi tanácsot s ennek, mint Nagy-enyed város teljhatalmú térparancsnoka mutatta be magát s egyszersmind hangnyomattal aján-lotta úgy a tanácsnak, valamint az enyediieknek általán, hogy igyekezzenek a császár iránti hű-ségüket annyival inkább megőrizni, mivel erre már esküvel is elkötelezték magukat. Ez esetben kezesedik, hogy sem a városnak, sem a kezesekül vitt enyedi polgároknak bántódásuk nem lesz; ellenkező esetben miről sem áll jól. Hozzá tette végül azt is, hogy a Tordát megszállott magyar csapatok parancsnokságánál hassanak oda, miként az oláhok legyilkolása azon vidéken szűnjék meg, ellenkező esetben kénytelenek lesznek gyilkolásra gyilkolással felelni.” Uo. 32–33.

⁵⁴ „Eme tanácskozásban a tanács tagjai is résztvettek. Abban állapodtak meg, hogy a követ-kező napon küldöttség induljon Tordára, mely Egloffstein Albert báró honvédeztől, Torda város és vidékének térparancsnokát kérje fel, miként a Torda vidékén lakó oláhoknak a magyar csapatok által üldözését és gyilkolását haladék nélkül szüntesse be, mert ellenkező esetben Enyed áldozatul fog esni az oláhok bosszújának s a január 1-sején kezesekül elvitt 19 enyedi polgárt is le fogják gyilkolni a császári katonák. A nyilvános megállapodás e volt; a valódi, de titkolt cél pedig az, hogy Czech honvédeztől kérjék Enyed felmentését.” Uo. 37.

⁵⁵ Szilágyi Farkas: *Nagyenyed pusztulása 1849-ben*, 38.

számára.⁵⁶ A nagyenyedi küldöttség elszántsága töretlen maradt. Kérésükkel Beöthy Ödön kormánybiztost keresték föl. A válasz január 9-én született meg, immár késve, hiszen akkor már Nagyenyed városa égett, és a porhadak rablásai közt fuldokolt.

A tanulmány bevezetőjében idézett mondat tehát a fentebb bemutatott politikai és társadalmi kontextusban hangzik el. A félelem, elkeseredettség és tehetetlenség szavai ezek. A történet részleteiből is egyértelműen kitűnik, hogy Basa Mihály lelkipásztor is végigszenvedte a polgárháború viszontagságait. A dolgok állása szerint irreális elvárás lett volna tőle bármit is remélni. A városi jegyző feltehetően személyi adottságaira, szolgálatra való készségére utalhatott. A tehetetlen főjegyző végső elkeseredettségében Isten szolgáját, Basa Mihályt és lelkipásztortársát okolta volna a történetekért.

A segítségért indított küldöttség tagjainak nagyobb része nem akart dolgvégzetlenül visszatérni Nagyenyedre, ezért Tordán maradt, köztük Basa Mihály is.⁵⁷ A lelkipásztor ott sem tétlenkedett. Novemberben, a nagyenyedi exodus első szakaszában, majd azt követően elmenekült híveit gondozta.⁵⁸ Sőt a januári pusztítást követően az egymás után érkező menekültekre figyelt oda és nyújtott számukra lelki támaszt.

1849 késő telén, kora tavaszán már rendszeresen visszajárt Nagyenyedre és megtartotta az istentiszteleteket. Előbb egyedül járt vissza, utóbb, miután a kántor is felgyógyult, közösen szolgáltak a közösségben.⁵⁹ A románok feldúlták a templomot, s míg azt rendbe lehetett hozni, a laktanya előtti tér vált istentiszteleti helyé. A református hívek és a más vallású nagyenyedi lakosok több százan a helyi nemzetőrséget képező legénységgel és annak tisztikarával együtt hallgatták Basa Mihály lelkipásztor igehirdetéseit. A közös éneklés és a lelkipásztori biztatás sokak lelkét megérintette és vigasztalta. Sándor József, a Nagyenyeden szolgáló másik lelkipásztor elfogatását követően még hosszú ideig nagyszebeni fogáságban volt. Csak három hónap elteltével térhetett vissza Nagyenyedre.

Ebben az időben a leleményesség is fontos erény volt. Amikor nem lehetett istentiszteletet tartani a szabad ég alatt, akkor a Bethlen-kollégium Apafi-épületének nagy auditoriumában éltek meg a lelki alkalmakat. A harangok sem voltak használható állapotban, ezért az istentiszteletek idejét dobszóval hozták a közös-

---

⁵⁶ „Az enyediék esdeklése Czeczet, a kemény természetű katonát meghatotta ugyan, de meg nem ingatta. A segélyért esdeklő enyedieknek ekképp válaszolt: »Eléggé sajnálom az enyedieket, de nem segíthetek. Bem tábornok által utasítva vagyok, hogy a parancsnokságom alatt álló magyar csapatokkal Tordáról ne mozduljak sehova, míg a tábornok nem rendel.» Uo. 39.

⁵⁷ Szilágyi Farkas: *Nagyenyed pusztulása 1849-ben*, 39.

⁵⁸ Uo. 328.

⁵⁹ Uo. 345.

ség tudomására. A harangokat június folyamán hozták rendbe és adták át használatra. Ugyanebben a hónapban sikerült annyira helyreállítani a vártemplomot is, hogy abban már istentiszteletet lehetett tartani.⁶⁰

Felhasznált irodalom

- A protestánsegylet: In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 15. évf. 1. sz. 1872. jan. 6., 21. (*Különfélék* rovat.)
- Az Erdélyi Reformata Anyaszentegyház Névkönyve 1866ra*. Kilencedik évfolyam. Kolozsvárt 1866.
- Az Erdélyi Reformált Anyaszentegyház Névkönyve 1867re*. Tizedik évfolyam. Kolozsvárt 1867.
- Basa Mihály 1798–1878. In: *Egyházi és Iskolai Szemle*, III. évf. 23. sz., 1878. jún. 6., 381–382.
- Erdélyi Híradó*, 51. sz., 1842. jún. 28, 305. (Erdély és Magyarország. Kinevezés.)
- Jakó Zsigmond: Függelék (Diáknévsorok 1662–1848). In: Jakó Zsigmond – Juhász István: *Nagyenyedi diákok 1662–1848*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1979, 92–259.
- Márkodi Siklódi Sándor, id.: *Felvinc*. Maiko Könyvkiadó, Bukarest 1999.
- Névkönyv az Erdélyi Ev. Ref. Anyaszentegyház számára*. 1868. Tizennegyedik évfolyam. Kolozsvárt 1868.
- Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 21. évf. 23. sz. 1878. jún. 9., 14. (*Különfélék* rovat, gyász hír.)
- Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 24. évf. 23. sz., 1878. jún. 9., 733. (*Különfélék* rovat, gyász hír.)
- Sándor János: Emlékbeszéd Basa Mihály felett. In: *Egyházi és Iskolai Szemle*, III. évf. 24. sz., 1878. jún. 6., 3–14.
- Szabó Miklós – Szögi László: *Erdélyi peregrinusok. Erdélyi diákok európai egyetemeken 1701–1849*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely 1998.
- Szilágyi Farkas: *Alsófehér Vármegye 1848–1849-ben*. Nagyenyedi Könyvnyomda, Nagyenyed 1898.
- Szilágyi Farkas: *Alsófehér vármegye monografiája. 3. köt. 1. rész: Alsófehér vármegye történelme. Alsófehér vármegye 1848/49-ben*. Nagy-Enyed 1898.
- Szilágyi Farkas: *Nagyenyed pusztulása 1849-ben. Korrajz*. Nyomatott Wokál János könyvnyomdájában. Nagy-enyed 1891.
- Zoványi Jenő: *Magyarországi Protestáns Egyháztörténeti Lexikon*. 3. Javított és bővített kiadás. Szerk. Ladányi Sándor. Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1977.

⁶⁰ Szilágyi Farkas: *Nagyenyed pusztulása 1849-ben*, 345–346.

Levéltári források

A Nagyenyei Református Egyházmegye levéltára, Nagyenyed.

Protokollumok: 1β/8

Iγ/5

Felvinc csomó

A Román Nemzeti Levéltár Kovászna Megyei Igazgatósága

Az Egerpataki Református Egyházközség levéltára (Fond 105/43).

A Kézdivásárhelyi Református Egyházközség levéltára (Fond 105/613).

Az Uzoni Református Egyházközség levéltára (Fond 105/501).

* * *

This study provides insight into the life trajectory, pastoral development and ministry of Mihály Basa, a Reformed minister, whilst examining the civil and ecclesiastical conditions of 19th-century Transylvania and the intellectual endeavours of the period. The paper pays tribute to Basa's unwavering faith and resolute action during the turbulent 1848–1849 revolution and war of independence.

Keywords: Mihaly Basa, ministry, revolution of 1848, Felvinc, Nagyenyed.